

VILÁGÍTÓTORNYOKRÓL

BÉKÉS MÁRTON

A VILÁGÍTÓTORONY HEROIZMUSA

„*Világítótornyok* – partra, zátonyra, szirtre, szigetre, sekély tenger fenekére épített toronyalakú hajózási jelek, amelyek hajózással fontos vagy veszélyes vizeken a hajósnak a tájékozódást megkönnyítik, a kikötőbejáratokat megjelölik.”

(*Révai Nagy Lexikona*, XIX., Budapest, 1926, 337)

Mi a világítótorony? Alighanem kultúránk egyik leggazdagabb jelentést hordozó szimbóluma, széles asszociációs mezeje, metaforák kiindulópontja és gondolkodásunk magyarázatra sem szoruló jelképe. Nem véletlenül, hiszen a világítótorony egyidőben született azzal a civilizációval, amely a zsidó-keresztény morál és a görög-római szellemi-intézményi rend egymást a legkülönbébb változatokban átható keresztvezéséből született. Ennek a két tengelynek az origójában magasodik a világítótorony s annak ideája, amely gyakorlati útmutatóként és átvitt értelemben vett orientációs pontként egyaránt szolgál; megmutatva, hogy merre találhatók szilárd alapjaink, hol a sötétből kiutat jelző világosság. Közelebbről pedig jelzi a lakott területet, a biztonságot, a megpihenés és az otthon helyét, amikor a vízen járó bátraknak fény segítségével mutatja, merre van az emberi világ, pontosabban az ember világa. A világítótorony tehát első megközelítésben messziről is látható tájékozódást segítő magaslát, a fény őr. Másodszor a világítótorony egzisztenciális jelképeink egyik legerősebbike, hiszen a második legfontosabb kérdésre adja meg a választ: *hol* vagyok én?

Az első világítótornyot Fárosz szigetén emelték, amely a Ptolemaida-dinasztia Egyiptomjának ősi központjának, Alexandria városának kikötőjéül szolgált. A Nílus-delta nyugati szegletében lévő sziget világítótornyát összekötötték Alexandriával egy 1200 méteres móló révén (ez volt a hét stádiumnyi hosszúságról nevét kapó *Heptastadion*). Ezzel létrejött a városhoz vezető híd és ideálképe, amelynek kiindulópontját a fény jelzi. A világítótorony olyan gazdag jelentéstartománnyal rendelkezik, hogy szemiotikailag kultúránk szuperkódjának nevezhetjük.

Mi lehetne kifejezőbb a szellem felsőbbrendűségére vonatkozóan az első könyvtár szomszédságában emelt első világítótornynál? Schopenhauer párhuzamot is látott az emberi kultúra két legmaradandóbb alkotása, vagyis a világítótorony és a könyv között, mondván: „Könyvek nélkül lehetetlen volna a civilizáció fejlődése. Ezek ugyanis a változás motorjai, ablakok a világra, amint a költő is mondja, »az idő tengerében álló világítótornyok«. Társak, tanítók, varázslók, az elme kincstárának sáfárjai – a könyvek nem mások, mint az emberiség nyomtatva.” A könyv fároszi tárgy. A II. világháború alatt például bibliofil, művészi borítóval ellátott könyveket gondozott a Szabó-Froreich Antal könyvtáros és Szécsy János által alapított Pharos Kiadó, amelynek mi-

nimalista logója néhány vonalból álló világítótorony volt. A szellem fénycsóvját a társalapító katolikus újságíró barbárság elleni kiáltványa (*Az erőszak kora*, 1943), valamint Radnóti Miklós három és Szerb Antal egy fordítása táplálta.

Az apja által elkezdett, II. Ptolemaiosz Philadelphosz uralkodása idején befejezett, Kr. e. 280 és 247 között készült épület az ókori világ hét csodája közé tartozott, sőt azok között is a harmadik legtovább fennmaradt építmény volt. Évszázadokon keresztül ez számított a legmagasabb emberkéz alkotta építménynek a maga száz méterével, mígnem három földrengés fokozatosan le nem rombolta. A 956-os megingatta, az 1323-as pedig ledöntötte. Ily módon a fároszi világítótorony több mint másfélezer éven keresztül állott! A harmadik földrengés után maradó és még sokáig látható romok végül 1480-ban tűntek el teljesen, amikor a köveket felhasználták Al-Aszraf Káitbej, a cserkesz mamelukok 18. szultánja erődjének építéséhez. 1994-ben egy tengeralatti régészettel foglalkozó francia kutatócsoport azonban felfedezte az azóta víz alá került alapokat el-Iszkanderijjah (Alexandria arab elnevezése) keleti kikötőjének talapzatán.

A fároszi világítótoronyról több írásos forrás is fennmaradt, kezdve Julius Caesartól, aki *A polgárháborúban* (III. könyv, 111–112.) a Ptolemaiosz elleni hadjárat kitüntetett stratégiai pontjaként írt róla. A világítótoronyról ez áll a könyvben (Ürögdi György fordítása): „A Pharus igen magas torony a szigeten, az építészet csodálatos műve, amely a szigetről kapta nevét. Ez a sziget Alexandria előtt fekszik, ez maga a kikötő.” Ezt követően Josephus Flavius emlékezett meg róla Egyiptomról szóló földrajzi leírása részeként (*A zsidó háború*, IV. könyv, 10. fejezet, 10., Révay József fordítása), imígyen: „A kikötő bal oldalát mesterséges töltések védik; jobbra esik a kis Pharos-sziget magas tornyával, amely a hajósok előtt 300 stadionnyira [= 5,3 km] megvilágítja az utat, úgyhogy éjjel a behajózás nehézségei miatt távolabb vethetnek horgonyt.” Majd pedig Abu Haggag Juszejf Ibn Mohamed el-Balavi el-Andalúzi arab utazó írta le legteljesebben 1166-os alexandriai tartózkodása alkalmával. A magaslat ugyanis a 12. században még többé-kevésbé sértetlenül látható volt.

Az ókori világítótorony alakja a leginkább bevesződött építészeti formánk egyike, hiszen nagyon sok későbbi magas toronyépület ennek mintájára készült. Például a korai egyiptomi mecsetek mellett álló minaretek, de mint mindennek, ennek is van amerikai mása. Még hozzá a virginiai Alexandriában (!) található George Washington Szabadkőműves Nemzeti Emlék-hely múzeumának képeben. A világítótoronytól a vallási attribútum korántsem idegen: annak idején négy sarkán Triton-szobrok álltak, a toronyban lobogó nyílt láng fölött pedig Poszeidón vagy Zeusz szobra őrködött. Az elnevezés sem kevésbé maradandó hatást gyakorolt az ember kollektív tudatára, amelyet egészen a nyelv mélyéig követhetünk nyomon. A világítótorony etimológiája ugyanis híven beszél eredetről. A sziget neve ráragadt az építményre, innen ered a „világítótorony” csaknem minden indoeurópai nyelvbéli elnevezése (görög: *φάρος*, perzsa: *fānūs*, francia: *phare*, olasz: *faro*, román: *far*, portugál: *farol*, norvég: *fyr*, bolgár: *far*), a kivételt többek között német (*Leuchtturm*), orosz (*маяк*) és angol (*lighthouse*) elnevezése képezi.

A világítótorony bejárta az emberi fantázia minden szegletét, valóságos helyszínként vagy allegóriaként egyaránt jelen van a szépirodalomban (Verne Gyula: *Világítótorony a világ végén*, 1905) és a filmen (John Carpenter: *A kód*, 1980). A fény ezekben többnyire a működtető emberi jellemének függvényévé válik (a torony maga tehát csak csigalépcsős médiumként szolgál), akárcsak Henrik Sienkiewicz *A világítótorony óre* című szomorú novellájában, ahol

a levert lengyel és magyar szabadságharcok veteránja kínzó honvágya miatt elfelejt világot gyűjtani, s emiatt zátonyra fut egy hajó. A világítótorony őre a tengeri úton lévő magányos szolgálja, Sienkiewicz líraian így jellemzi életmódját (Jándi György fordítása): „A számtalan hajónak egyetlen biztos kalauza a világítótorony fénye. [...] A toronyőr majdhogynem fogoly [...] kolostori élet ez, sőt a kolostorinál is több, mert remeteélet. [...] Az ég az egyik mennyiség, a víz a másik és e két végtelen között egymagában, árván [áll] az emberi lélek!”

Ahogy G. B. Shaw fogalmazott: „Nem tudok elképzelni önfeláldozóbb emberalkotta építményt, mint a világítótorony – azért építették őket, hogy szolgáljanak.” A szikla ormára, kopár sziget közepére, félsziget csúcsára, meredély fölé emelt világítótorony – és lakója – dacol az elemekkel, tűri a magányt és hűen szolgál, ezért a kitartás, az önfeláldozás és a tántoríthatatlanság szimbóluma. A világítótorony széles jelentésébe egyúttal a világvégi helyet is belefoglalja, az időjárás viszonyosságokkal, egyedülléttel és fáradhatatlan szolgálattal egyetemben. *Az esőverte komor, magas torony és viharkabátos marcona őre valójában a fény egyedül-álló gazdája.* A világítótornyok a magány műemlékei, az örök fény mellett egy hősies melankólia szertesugárzó. Ebből ragad meg valamit az a sötét tónusú japán szólásmondás, mely szerint „A világítótorony lábánál mindig sötét uralkodik” – a világítótorony és lakója azt tudja adni a világnak, ami közvetlen környezetében neki sincsen.

Hány és hány hajós életét mentették meg a világítótornyok! Egy volt közülük Benjamin Franklin, aki miután 1757 nyarán elkerült egy hajótörést, így írt feleségének: „Ha római katolikus lennék, ebből az alkalomból talán valamelyik szentnek kellene kápolnát emelnem, de mivel nem vagyok az, ezért ha egyáltalán építenék is valamit, az bizonyosan egy világítótorony volna.” Az anyai ágán puritán családból származó, deistán istenhívó alapító atya a híresztelésekkel szemben korántsem volt ateista, és előbbi idézetének olyan citálása sem több félreidezésnél, mely szerint szavai azt jelentenék, hogy „a világítótornyok sokkal hasznosabbak a templomoknál”. Éppenséggel arról van ugyanis szó, hogy Franklin szerint a Gondviselés óvó karjára emlékeztet mindkettő.

Ady költészetében a Léda-szerelem ciklusa közismerten pusztítóan szenvedélyes érzelmet jelent, amelyet a „héjanász” és az „örök harc” jellemez. Kevesen tudják azonban, hogy ennek az életrészeknek és a szervesen hozzátartozó nemtő Múza ihlette természetnek létezik egy harmonikus áramlata is; amelyet nem más, mint a világítótorony rögzít a (ha csak időlegesen) megnyugodott, szilárd érzelmi talapzatra. A később Bartók Béla által megzenésített, elsőként 1906-ban közölt, eredetileg *Egyedül a tengerrel* címmel ellátott költeményben Ady a Brüll Adéllal először együtt töltött hosszabb időnek állított emléket. 1904-ben két hónapig időztek a nizzai Riviérán, amelyet Ady kisimult, bensőséges állapotként élt meg. A tenger csendes hullámzásának ritmusára íródott mágikus verse páratlan erővel ragadja meg a tengerparti „kis hotel-szoba” meghittségét, ahol társa parfümjének illatozása és ölébe hulló csókja a víz ringásának ütemét követte. A háttérben mindehhez Nizza világítótornya teremt rejtélyes hangulatot, elektromos fénypásztájával:

Egy fárosz lángol messze valahol,
Jöjj édesem, lent a tenger dalol,
Jöjj édesem, lent a tenger dalol.